

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Joanna Papiernik

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- 2008 – dyplom magistra filozofii, uzyskany na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego.

Tytuł pracy magisterskiej: „Intuicja intelektualna u Platona”; promotor: dr hab. Elżbieta Jung.

- 2010 – dyplom magistra filologii klasycznej uzyskany na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego

Tytuł pracy magisterskiej „Scholastyczna terminologia w neoplatońskiej teorii poznania Marsilia Ficina”; promotor: dr hab., prof. UŁ Joanna Sowa.

- 2012 – stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii nadany uchwałą Rady Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego.

Tytuł rozprawy doktorskiej: „Platon schrystianizowany? Marsilia Ficina intuicyjne poznanie drogą do zjednoczenia z Bogiem?” promotor: prof. dr hab. Elżbieta Jung (UŁ), recenzenci: dr hab., prof. UŁ Marek Gensler, dr hab., prof. UW Krystyna Krauze-Błachowicz (UW).

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

- 1 X 2013 – 30 IX 2015 – adiunkt w Zakładzie Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Instytutu Filozofii, Wydział Filozoficzno-Socjologiczny, Uniwersytet Warszawski.
- 1 X 2015 – obecnie – adiunkt w Katedrze Historii Filozofii, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Uniwersytet Łódzki.

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z

późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

Moje osiągnięcia naukowe, które są odzwierciedlone w publikacjach, kierownictwie projektów i udziale w projektach finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki, a także czynnym udziale w konferencjach naukowych oraz kierownictwie naukowym międzynarodowych konferencji, koncentrują się na trzech podstawowych tematach badawczych.

Do pierwszej grupy należy filozofia Renesansu, a szczególnie zagadnienia związane z piętnastowiecznymi koncepcjami dotyczącymi nieśmiertelności duszy ludzkiej, co ma związek z odrodzeniową recepcją platonizmu i arystotelizmu, a także ówczesną aktywnością translatorską i zainteresowaniem humanistów literaturą starożytną. Wokół tej problematyki skoncentrowane są moje publikacje: *Plato or Aristotle - Who Was the Better Philosopher? Leonardo Bruni's Considerations as an Exemplary Expression of the Renaissance Interactions between Platonism and Aristotelianism*, w: *Interactions in the History of Philosophy II. PhilHist '15 History of Philosophy Conference Proceedings May 14-15, 2015*, ed. Burçin Ercan, Istanbul 2015; „Pedagogika humanistów a renesansowa odsłona problemu nieśmiertelności duszy”, zeszyt tematyczny „Filozofia a pedagogika. Źródła, konteksty, granice”, *Kwartalnik Pedagogiczny* 1 (2017), s. 187–195; „Pedagogika humanistów a renesansowa odsłona problemu nieśmiertelności duszy”, zeszyt tematyczny „Filozofia a pedagogika. Źródła, konteksty, granice”, *Kwartalnik Pedagogiczny* 1 (2017), s. 187–195; „Antonio degli Agli's Defence of Immortality”, *Renaissance and Reformation*, 44, 4 (2021), s. 87–110; „Traktat Antonia degli Agli *O nieśmiertelności duszy*”, *Roczniki Filozoficzne*, 70, 2 (2022), s. 265–302. Najwięcej badań, które można zaliczyć do tej grupy, poświęciłam jednak tekstom słynnego florenckiego filozofa *quattrocento* Marsilia Ficina. Koncentrowałam się przede wszystkim na platońskich i neoplatońskich oraz scholastycznych elementach Ficiniańskiej apologii nieśmiertelności duszy, co wiązało się nie tylko z analizami treści *Teologii Platońskiej*, czyli *opus magnum* Ficina, ale także jego pomniejszych traktatów i uwzględnieniem teorii ontyczno-epistemicznej tego myśliciela. Badania te zaowocowały monografią: *Czy możemy poznać Boga naprawdę? Marsilio Ficino o duszy ludzkiej*, Łódź: Wydawnictwo UŁ 2016, która zawiera moje tłumaczenie *Argumentum do Teologii*, a także artykułami i przekładami obejmującymi merytoryczny wstęp: „Some Scholastic Terms of Marsilio Ficino's Theory of Knowledge in

The Platonic Theology”, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej*, 60 (2015), s. 101–118; *Marsilio Ficino jako medicus animorum o platońskiej proveniencji*, w: *Therapeia, askesis, meditatio. Praktyczny wymiar filozofii w starożytności i średniowieczu*, red. K. Łapiński, R. Pawlik, R. Tichy, Warszawa: Wydział Filozofii i Socjologii UW, *Studia nad Filozofią Starożytną i Średniowieczną* 2017, t. 6, s. 257-270; „The objective character of virtues in Marsilio Ficino’s Platonic Theology”, *Hybris*, 34 (2016), s. 37–53; „Pięć kwestii dotyczących umysłu Marsilia Ficina – przesłanie filozofa *in nuce*”, *Przegląd Tomistyczny*, XXII (2016), s. 121–155; „Kompedium *Teologii Platońskiej*”, tłum. J. Papiernik, *Studia z Historii Filozofii*, XI, 1 (2020), s. 7–24; „Jak wykazać nieśmiertelność. O ‘Kompedium’ *Teologii Platońskiej* Marsilia Ficina”, *Studia z Historii Filozofii*, XI, 1 (2020), s. 49–59. Do tej grupy zalicza się także monografia *Philosophies of the Afterlife in the Early Italian Renaissance. Fifteenth-Century Sources on the Immortality of the Soul*, London, New York, Dublin: Bloomsbury Publishing, 2024, o której obszerniej piszę poniżej. Najważniejsze rezultaty moich badań, przedstawione w tych publikacjach to: uwypuklenie roli sporu o wagę rozważań Arystotelesa i Platona i popularności eklektycznego, harmonizującego ujęcia ich koncepcji w XV wieku; pokazanie istotnego znaczenia wpisania problematyki nieśmiertelności w różne sfery ówczesnej aktywności intelektualnej, przedstawienie sposobów łączenia religii i filozoficznych dywagacji w rozmaitych tekstach Ficina; zobrazowanie terapeutycznego dla ludzkich lęków wymiaru koncepcji Ficina; wykazanie zależności teorii poznania Ficina od scholastycznej terminologii przebiegu procesu poznawczego.

Druga grupa tematyczna związana jest z moimi zainteresowaniami średniowieczną filozofią przyrody, a przede wszystkim z myślicielami należącymi do awangardy angielskich czternastowiecznych przyrodników, związanych z tzw. Szkołą Oksfordzkich Kalkulatorów. Rezultaty swoich badań przedstawiłam w monografii (zawierającej przekład kwestii *O powstawaniu (De generatione)* oraz *O ruchu zmiany (De motu alterationis)* anonimowego, czternastowiecznego traktatu *De sex inconvenientibus*): *Zmiany jakościowe i ich miara w traktacie "O sześciu niedorzecznościach"*, Łódź, 2019: Wydawnictwo UŁ, seria: Research on Science and Natural Philosophy, vol. 1; a także w: „Metody matematyczne w badaniach z zakresu filozofii przyrody. Problem szybkości powstawania form w XIV-wiecznym traktacie *De sex inconvenientibus*”, *Przegląd Tomistyczny*, XXIII (2017), s. 95–146; „How to measure different movements? The 14th-century treatise *De sex inconvenientibus*”, *Przegląd Tomistyczny*, XXV (2019), s. 445–460; *Introduction to editions* (współautorzy E. Jung, R. Podkoński), w: E. Jung, R. Podkoński, *Towards the Modern Theory of Motion*. Oxford

Calculators and the new interpretation of Aristotle, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020. Efektem mojej aktywności badawczej w tej sferze jest także edycja krytyczna czwartej kwestii traktatu *De sex inconvenientibus*: Anonymous *Utrum in motu locali sit certa servanda velocitas*, ed. J. Papiernik, w: E. Jung, R. Podkoński, *Towards the Modern Theory of Motion*, op. cit., s. 297 – 390. Najistotniejsze rezultaty moich badań, przedstawione w tych publikacjach to: potwierdzenie przynależności autora anonimowego traktatu do środowiska Kalkulatorów Oksfordzkich; ukazanie, że według autora *De sex inconvenientibus* szybkość wszystkich rodzajów ruchu: powstawania (złożonego, czyli zachodzącego poprzez uzyskiwanie lub utratę określonej formy przypadłościowej, które ma charakter procesualny), zmiany (*alteratio*), powiększania (*augemntatio*) i ruchu lokalnego może zostać ustalona; wykazanie, że argumenty traktatu *De sex inconvenientibus* są częściowo zaczerpnięte nie tylko z tekstów Thomasa Bradwardine’a i Williama Heytesbury’ego, ale także Richarda Kilvingtona.

Trzecia grupa tematyczna łączy zainteresowania historyczno-filozoficzne z filozofią współczesną i przede wszystkim jest realizowana w autorskich programach zajęć dotyczących historii myśli kobiet i współczesnego feminizmu. Opracowałam i prowadzę zajęcia (w języku polskim i angielskim) pt. „Kobiety głos w filozofii – od średniowiecza po czasy współczesne”, jak również „Esencjalizm i antyesencjalizm w myśli feministycznej”. Uwzględniam w nich najnowsze akademickie trendy łączące feminizm z transhumanizmem i posthumanizmem (m. in. Rosi Braidotti i Donna Haraway), ale i analizuję teksty autorek średniowiecznych i renesansowych (tu m. in. Marguerite Porete, Christine de Pisan, Laura Cereta, Isotta Nogarola, et al.).

Do wymienionych powyżej grup dołączają się jeszcze artykuły dotyczące myśli starożytnej: „Dychotomiczny charakter noesis u Platona”, *Studia Antyczne i Mediewistyczne* 6, 41 (2008), s. 27 – 41 oraz *Zbrodnia wynikiem niewiedzy? Kilka uwag o intelektualizmie etycznym na podstawie sporu Sokratesa z Kalliklosem*, w: A. Staroń, Ł. Szkopiński (red.), *Zbrodnia, występki, wykroczenie. Mikrokosmos kryminału*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2012, s. 5–12.

Moim największym osiągnięciem naukowym jest monografia: Joanna Papiernik, *Philosophies of the Afterlife in the Early Italian Renaissance. Fifteenth-Century Sources on the Immortality of the Soul*, London, New York, Dublin: Bloomsbury Publishing, 2024; cztery recenzje wydawnicze były anonimowe. ISBN 9781350345836, 272 strony (wydawnictwo z II poziomu).

Rozprawa jest efektem realizacji grantu naukowego NCN UMO-2018/29/B/HS1/00462 pod tytułem „Dlaczego humaniści *quattrocento* musieli bronić jednostkowej nieśmiertelności?”

Uzasadnienie podjęcia badań tematu i cel naukowy badań

Monografia *Philosophies of the Afterlife in the Early Italian Renaissance Fifteenth-Century Sources on the Immortality of the Soul* jest poświęcona renesansowej fazie historii problemu nieśmiertelności ludzkiej duszy, a precyzyjniej, obejmuje wyjaśnienie przyczyn popularności tego zagadnienia w XV wieku i zawiera szczegółowe analizy czterech piętnastowiecznych traktatów zatytułowanych *O nieśmiertelności duszy* (których autorami byli: Antonio degli Agli, Agostino Dati, Leonardo Nogarola, Giovanni Canali), jak również edycje dwóch z nich (Aglego oraz Nogaroli). Co istotne, wszystkie wymienione traktaty, pozostawały dotychczas jedynie w formie rękopiśmiennej lub starodrukowej.

Nieśmiertelność duszy ludzkiej to jedno z zagadnień dyskutowanych w ramach filozofii europejskiej od początków jej rozwoju. Problem, nierozwiązany ostatecznie w rozważaniach filozofów wczesnochrześcijańskich i szczegółowych analizach myślicieli scholastycznych, zyskał nowy impet w oryginalnym kontekście teologiczno-filozoficznym Renesansu. O znaczącej popularności tego zagadnienia w myśli odrodzeniowej świadczy choćby to, że encyklopedie, podręczniki, czy kompendia (np. *Routledge Encyclopedia*, czy *Cambridge Companion*) zawierają zwykle osobne części lub rozdziały poświęcone nieśmiertelności duszy człowieka. Niemniej, omawia się w nich głównie wydaną w 1482 roku słynną *Teologię Platońską* (*Theologia Platonica*) Marsilia Ficina, której podtytuł brzmi: *O nieśmiertelności duszy* (*de immortalitate animorum*), a także kontrowersyjny, bowiem negujący możliwość filozoficznego uzasadnienia nieśmiertelności, traktat Pietra Pomponazziego *O nieśmiertelności duszy* wydany w 1516 roku, jak również szeroką reakcję intelektualnego środowiska na ten ostatni tekst.

Na szesnastowieczną znaczną ilość dzieł dotyczących niezniszczalności duszy człowieka bez wątplenia wpłynęła wydana w 1513 roku bulla *Apostolici regiminis*, w której papież Leon X naukę o jednostkowej nieśmiertelności uznał za dogmat i apelował do chrześcijańskiego środowiska o obronę tego stanowiska, jak również przyczyniły się do tego nowe przekłady pism autorów starożytnych. Przeprowadzone przeze mnie badania pokazały jednak, że już w poprzedzającym stuleciu powyższa kwestia była powszechnie dyskutowana; Ficiniańska *Teologia Platońska* jest tego wymownym przykładem, niemniej nie stanowi odosobnionego

przypadku zainteresowania tematyką nieśmiertelności, ale jego wyrazisty akcent. Dobitnie świadczy o tym przedstawiona przeze mnie w omawianej pracy lista kilkunastu napisanych w piętnastym wieku traktatów tytułowo ujmujących kwestię nieśmiertelności. Co istotne, moje studia nad wspomnianymi traktatami wskazały, że okres *quattrocento* cechował się wyjątkową, niespotykaną wcześniej różnorodnością formalną i treściową w rozważaniach o nieśmiertelności. Chciałabym również podkreślić, że prezentowana publikacja jest pierwszą na świecie książką na temat piętnastowiecznej fazy historii problemu nieśmiertelności.

Opis przeprowadzonych badań – treść monografii

We wstępnej części monografii wskazałam, że w przedrenesansowym chrześcijańskim świecie, wśród traktatów zatytułowanych „*O nieśmiertelności*” można wymienić jedynie teksty św. Augustyna (*De immortalitate animae*) z 387 roku oraz Williama Owernii z około 1240 roku (również *De immortalitate animae*). Zagadnienie to było najczęściej rozwijane w średniowieczu w komentarzach do *O duszy*, w kwestiach quodlibetalnych i w komentarzach do *Sentencji*. Od XIII wieku dyskusje koncentrowały się wokół pytania, czy dusza może być zarówno formą ciała, a jednocześnie ontologicznie wyodrębnioną substancją, przy równoczesnych rozważaniach na temat koncepcji Awicenny jednego intelektu czynnego i Awerroesowskiej koncepcji jedności intelektu możnościowego. Stąd część badaczy uznała, że temat nieśmiertelności nie odgrywał większej roli w myśli średniowiecznej, choć jednocześnie eksperci podkreślali, że ówczesni myśliciele silnie angażowali się w polemikę dotyczącą monopsychizmu (jedności intelektu możnościowego). Jak ustaliłam, na tym tle szczególnie wyróżnia się XV wiek z wyjątkowo licznym wykazem dzieł w tytule (po łacinie lub po włosku) ujmujących nieśmiertelność; kwerendy i badanie źródeł oraz literatury przedmiotu w różnych językach pozwoliły na stworzenie następującej listy:

- Marsilio Ficino, *Theologia Platonica de immortalitate animorum*, Florencja: Miscomini, Antonio, 1482 (współcześnie dzieło dostępne w przekładach na różne języki);
- Pier Candido Decembrio, *De immortalitate animae* (tekst powstały w 1460 roku, współczesna edycja: P.O. Kristeller, *Studies in Renaissance Thought and Letters*, 1, Rome: Edizioni di Storia e Letteratura, 1985, s. 567–84);
- Giovanni da Trevio, *Oratio de animarum immortalitate* (kilkunastostronicowa praca z opublikowana w 1473 w Rzymie);

- Filippo Barbieri, *De immortalitate animarum libri tres* (dzieło opublikowane w 1487 w Neapolu);
- Samuel Cassini, *Quaestio de immortalitate animae* (kwestia opublikowana w 1498 w Mediolanie)
- Guillaume Houppellande, *De immortalitate animae* (publikacja: 1491 w Paryżu);
- Roberto Caracciolo, *De immortalitate animae* (część zbioru *Sermomes declamatory* opublikowanego w Wenecji w 1496);
- Paolo Orlandini, *Decalogus, id est opus de substantia animae et ipsius immortalitate* (część obszerniejszej pracy *Eptathicum*, pozostaje w formie rękopiśmiennej);
- Giacomo Campora, *Dialogo dell'immortalità dell'anima* (opublikowany w 1472 w Rzymie);
- Pietro Marso, *Oratio in die Ascensionis de immortalitate animae* (oracja opublikowana w 1484 w Rzymie);
- Antonio degli Agli, *De immortalitate animae* (esej napisany ok. 1470, przygotowałam jego edycję i zawarłam w mojej monografii)
- Agostino Dati, *De immortalitate animi* (dzieło niedokończone, przerwane w 1478 roku z powodu śmierci autora; wydane w *Opera omnia*, Siena 1503).
- Leonardo Nogarola, *De immortalitate animae* (traktat napisany w latach 70-tych lub 980-tych XV wieku, przygotowałam jego edycję i zawarłam w mojej monografii)
- Giovanni Cocchi (Canali), *De immortalitate animae* (napisany ok. 1450 r., dostępny w rękopisie w Biblioteca Casanatense, Rzym, ms. 103).

Przyczyn tego niespotykanego wcześniej zainteresowania nieśmiertelnością w XV wieku upatruję w:

- rozpowszechnieniu starożytnych tekstów; choć wiele nowych lub ponownych przekładów dzieł związanych z tematyką nieśmiertelności powstało w końcu XV i na początku XVI wieku, to w pierwszej połowie *quattrocento* niektóre ważne teksty stały się szerzej znane, m.in. *O naturze rzeczy* Lukrecjusza (od 1417 wielokrotnie przepisywany, wydany w 1472) czy *Żywoty i opinie wybitnych filozofów* Diogenesa Laertiusa Ambrogio Traversariego (Traversari ukończył przekład w 1432 r.);

- popularyzacji tematyki w dziełach bizantyjskich uczonych, którzy w pierwszej połowie XV wieku licznie przybywali do Italii zarówno w związku z Soborem we Florencji, jak i

zagrożeniem ze strony Imperium Osmańskiego. Zagadnienie nieśmiertelności było podejmowane w pismach Georgiosa Gemistosa Plethona, Gennadiosa Scholariosa, Jerzego z Trapezuntu, kardynała Bessariona;

- popularności tematyki ludzkiej godności. Jakkolwiek ostatnie badania silnie poddały w wątpliwość łączenie pojęcia *dignitas* ze słynną *Mową Pico della Mirandoli* (vide przede wszystkim B. Copenhaver, *Magic and the Dignity of Man: Pico della Mirandola and His Oration in Modern Memory*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2019), ono samo wyjątkowo często występuje w renesansowych tekstach (vide np. L. Burzelli, 'Specters of Pico: a note concerning a recent book on the *Oratio de Dignitate Hominis*'. *Mediterranea. International journal on the transfer of knowledge*, 7 (2022): 391–422). Co istotne, jest używane zwykle w kontekście rozumności i nieśmiertelności – biorąc od uwagę wylistowane teksty, pokazałam, że pojęcie *dignitas*, nawet jeśli nie pierwszoplanowo, jest obecne w kontekście analiz dotyczących niezniszczalności duszy.

Co oczywiste, katalog piętnastowiecznych pism, w których rozpatrywany był problem nieśmiertelności, jest o wiele obszerniejszy niż lista przedstawiona powyżej, i teksty uważane za szczególnie znaczące (np. autorstwa Agostino Nifo czy Paolo Veneto) zostały zbadane przez liczne grono uczonych, w tym omówione m. in. w słynnej pracy G. Di Napoli, *L'immortalità dell'anima nel Rinascimento*. Turyn: Società editrice internazionale, 1963. Niemniej, Di Napoli zaprezentował zagadnienie, biorąc pod uwagę całą epokę, stąd wielu autorów pomija lub jedynie wzmiankuje (dotyczy to większości wymienionych przeze mnie intelektualistów), a co więcej znaczna część jego publikacji poświęcona została myślicielom szesnastowiecznym.

W pierwszym rozdziale monografii skoncentrowałam się na dociekaniach na temat eseju Antonia degli Agli, urodzonego w 1400 roku humanisty związanego ze środowiskiem florenckim, autora tekstów teologicznych, filozoficznych, historycznych, hagiograficznych, poetyckich i in. Spośród dużego dorobku (znanego na podstawie enumeracji z autobiograficznego dialogu) zachowało się niewiele dzieł, a z nich z kolei we współczesnych edycjach dostępne były dotychczas jedynie poezje (<http://www.bibliotecaitaliana.it/testo/bibit000542>) oraz *Explanatio symbolorum Pythagore* (w pracy doktorskiej: John H. Swogger, *Antonio degli Agli's "Explanatio symbolorum Pythagore": An Edition and a Study of Its Place in the Circle of Marsilio Ficino*, University of London, 1975). Do monografii dołączyłam – przygotowaną na podstawie tekstu z kodeksu Biblioteki Watykańskiej Vat. Lat. 1494, 91r–97v – edycję *De immortalitate animae* wraz z odpowiednimi przypisami.

Jak wyjaśniłam, argumentacja relatywnie krótkiego tekstu Aglego jest skupiona wokół relacji między statusem bytowym przedmiotu poznania intelektu i pragnienia woli oraz statusem ontycznym niej samej. I chociaż taka zależność jest przez autora prezentowana różnorodnie, dominują głównie odniesienia do teorii iluminacji.

Ustaliłam również, że główne źródła tekstu to Biblia oraz fragmenty z Cycerona i św. Augustyna. Co szczególnie ciekawe jednak, rozważania zawarte w eseju są podobne (pomimo ich lapidarnej formy) do tych znajdujących się w *Teologii Platońskiej* i *opuscula teologica* Marsilia Ficina. Jakkolwiek pierwsze z wymienionych dzieł powstało w latach 1469–1474, a *opuscula* zostały napisane w 1476 roku, wiadomo, że Ficino analizował problematykę nieśmiertelności na wiele lat przed skomponowaniem wymienionych prac. Łącząc to z informacją z Ficiniańskich listów o bliskiej znajomości autora z degli Agli, można mniemać, że skoro w słynnej willi w Careggi, w środowisku obydwu wymienionych intelektualistów, dywagowano na temat racji za niezniszczalnością duszy, to Agli – jako osoba imponujących kompetencjach humanistycznych, ale mniejszym warsztacie filozoficznym – wykorzystał je w swoim eseju. W *O nieśmiertelności* kilkakrotnie Bóg jest porównywany do światła udzielanego rozumnej części duszy ludzkiej, dzięki któremu może ona pojmować i samo to światło, i siebie. Ponieważ zaś Bóg jest wieczny i niezniszczalny, tym samym musi odznaczać się wspomniana część duszy. Podobne rozważania znajdujemy w *Teologii Platońskiej* i innych pomniejszych dziełach Ficina, w tym w *Kompendium „Teologii”*, *De raptu Pauli*, *Argumentum „Teologii”*, *De Lumine*.

Humanista kilkakrotnie wskazał, że to niezmienna racjonalność umożliwia umysłowi poznanie form i zasad rzeczy. Skoro natomiast ostatnie z wymienionych są wieczne i niezmiennie, taki też musi być sam umysł, inaczej tego rodzaju proces poznawczy nie mógłby zachodzić. Opisywaną zależność można określić jako „zasadę przystawalności” (ang. principle of affinity), której fundamentalne znaczenie w Ficiniańskiej teorii nieśmiertelności duszy podkreślali wybitni uczeni (vide np. P. O. Kristeller, *The Theory of Immortality in Marsilio Ficino*, „Journal of the History of Ideas” 1, nr 3 (1940), s. 299–319).

Wreszcie – jak wskazałam – podobieństwo uzasadnień dotyczących niezniszczalności duszy u degli Agli i Ficina uwidocznili się w ocenie, że wszystko, co zostało zaplanowane przez byt doskonały, musi zostać zrealizowane, zaś naturalne pragnienie nieśmiertelności zostało „umieszczone” w człowieku przez Boga, nie może więc być daremne (oczywiście, taki argument ma dość długą historię, był szczególnie chętnie omawiany przez franciszkanów). Analogicznie autor *O nieśmiertelności* odniósł się do poczucia sprawiedliwości; jak tłumaczył,

w ziemskim życiu nie zawsze obserwuje się uzyskiwanie nagrody za dobro i podleganie karze zło, sprawiedliwość tego jednak wymaga, stąd przekonanie, że stanie się jej zadość po śmierci, a to oznacza przetrwanie przez duszę śmierci ciała. Ponownie, podobną opinię prezentował Ficino, który zaczął swoje *opus magnum* od rozdziału zatytułowanego: „Jeśli dusza rozumna nie byłaby nieśmiertelna, żadna istota nie byłaby bardziej nieszczęśliwa niż człowiek” i podkreślił, że ziemskie życie jest pełne trosk i udręki, ale boskie pochodzenie człowieka pozwala na wizję wyzwolenia się z „więzów ciała” i wzniesienie do rzeczywistości, w której ujawni się doskonałość (*excellencia*) boskiej natury.

Nie ulega wątpliwości, że zestawienie krótkiej pracy degli Agli i obszernych rozważań Ficiniańskich ma bardzo ograniczony wymiar, niemniej w mojej ocenie sposób myślenia o człowieku i uzasadnienia dotyczące niezniszczalności ludzkiej duszy u obydwu autorów są podobne. Jakkolwiek nie musi to oznaczać bezpośredniej zależności, bez wątpienia świadczy o popularności wspomnianych argumentów w ówczesnym florenckim intelektualnym *milieu*.

Kolejna część badań dotyczy traktatu *O nieśmiertelności duszy* Leonarda Nogaroli, franciszkanina pochodzącego ze szlacheckiej rodziny z Werony, apostolskiego protonotariusza i uczestnika soboru w Ferrarze. Analizowany traktat zachował się w dwóch rękopisach w Biblioteca Laurenziana Medicea, Plut. 83.22 oraz Ashb. 180. Wstęp do tego tekstu, dedykowanego Wawrzyńcowi Medyceuszowi (Lorenzo il Magnifico), został opublikowany w Hankins, ‘Lorenzo de’Medici as a Patron of Philosophy’, *Rinascimento* 34 (1994): 15–53, jednakże ponad stustronicowa główna część dzieła ani nie została dotychczas przeanalizowana przez historyków filozofii, ani wydana – przygotowana przeze mnie edycja dołączona do monografii jest pierwsza.

Traktat ma typowo scholastyczny charakter, w tym strukturę specyficzną dla tego typu dzieł. Zawiera liczne cytaty z *De anima* i przypomina komentarz do tego arystotelesowskiego dzieła, a dokładniej komentarz do fragmentów *De anima* dotyczących natury duszy intelektualnej, a także jej zdolności do samodzielnego istnienia. Ogólnie rzecz biorąc, autor, choć był franciszkaninem i wyraźnie odwoływał się do myśli Jana Dunska Szkota, wyrażał przekonanie, że na podstawie samych arystotelesowskich rozważań można udowodnić nieśmiertelność duszy jednostkowej. Co ciekawe, wbrew tradycji swojego zakonu, Nogarola nie kładł nacisku na argumenty *a posteriori* (dość często przywoływane przez wielu franciszkanów), ale zaprezentował postawę bliską Tomaszowi z Akwinu, czyli skoncentrował się na analizie samej natury duszy. Opisał, czym jest dusza intelektualna, jaka jest jej relacja do ciała i jakie operacje wykonuje: wszystko po to, aby przedstawić – jego zdaniem –

przekonujący dowód na jej nieśmiertelność. Na pewnym poziomie ogólności można powiedzieć, że filozof główny akcent położył na to, że choć dusza jest formą ciała, to może funkcjonować jako niematerialny byt bez niego. Według autora takie analizy i obalenie przeciwnych stanowisk wystarczają do udowodnienia nieśmiertelności duszy.

Dalej przedstawiłam strukturę dzieła. Nogarola zaczął od pytania, czy intelektualna dusza człowieka jest nieśmiertelna, i najpierw podał argument za odpowiedzią przeczącą, zaznaczając, że cokolwiek zależy w swoim bycie od czegoś innego, nie może pozostać po usunięciu tego czegoś, skoro zaś dusza ludzka zależy od ciała, to po śmierci ciała nie przetrwa. Według Nogaroli większa przesłanka jest oczywista; mniejsza jest uzasadniona na podstawie słynnych słów Arystotelesa, że dusza jest aktem ciała, a z tego wynika wniosek, że dusza kształtuje (*informat*) ciało, skłania się ku ciału, a w konsekwencji od niego zależy. Następnie autor wskazał, że przeciwny pogląd proponują Arystoteles i Awerroes, dalej natomiast, że najpierw należy ustalić, czy dusza intelektualna jest niezniszczalna, a potem – zakładając, że jest niezniszczalna – czy istnieje jedna dusza wspólna dla każdej osoby, czy też istnieje wiele dusz. A jeśli jest jedna, należy przeanalizować, czy kształtuje (*informat*) ciało, czy jest w ciele jak inteligencja w niebie, czy też jest poruszcycielem tego, co jest zdolne do ruchu, jak żeglarz na statku. Dokładniej rzecz ujmując, struktura dzieła obejmuje: I Argumenty na rzecz śmiertelności duszy ludzkiej; II Część przeciw stanowisku Aleksandra z Afrodyzji, który przyjmował wielość intelektów możliwościowych, ale i ich zniszczalność; III Argumenty Awerroesa dotyczące tego, że istnieje tylko jedna dusza intelektualna i nie kształtuje (*informat*) ona ciało; IV Rozdział przeciw opinii Awerroesa, że istnieje jedna dusza intelektualna; V Rozdział przeciw innym filozofom podzielającym powyższy pogląd Awerroesa; VI Część przeciwko stanowisku Pawła z Wenecji; VII Główną odpowiedź na kwestię; VIII Odpowiedzi na argumenty za opinią Awerroesa; IX Odpowiedzi na argumenty za śmiertelnością duszy.

Zwróciłam uwagę, że Nogarola w części sprzeciwiającej się stanowisku, że dusza jest zniszczalna, skupił się na analizie tekstów Arystotelesa, oczywiście głównie na *O duszy* i – co istotne – dość obszernie (w porównaniu z innymi fragmentami traktatu) przywoływał tu rozważania Dunska Szkota. Według mnie to kluczowy *passus* całego traktatu, gdyż autor przedstawił wątpliwości Szkota i zapowiedział swoje rozwiązanie: dokładną interpretację arystotelesowskich słów nieśmiertelności jednostkowej duszy. Analizy Doktora Subtelnego pozostały w centrum uwagi Nogaroli, wykorzystał je tam, gdzie były zgodne z jego intencją, a „poprawił” lub uzupełnił, gdy były sprzeczne z jego zamierzeniami. W każdym razie, według renesansowego filozofa dowiedzenie niezniszczalności każdej duszy rozumnej sprowadza się

do wykazania, że zdaniem Arystotelesa forma intelektualna „kształtuje” (*informat*) ciało, a nie w nim tkwi (*inhaeret*), a także, że forma ta pozostaje po śmierci ciała. Jak zaznaczył Nogarola, rzecz nie dotyczy tego, co dzieje się z duszą rozumną po rozpadzie *compositum*, bo to po prostu nie dotyczy analiz z zakresu filozofii przyrody, chodzi jedynie o pokazanie, że sposób funkcjonowania duszy w ciele analizowany przez Stagirytę wskazuje na jej niezniszczalność.

W dalszych analizach wyjaśniłam, w jaki sposób Nogarola skrytykował interpretację *De anima* autorstwa Awerroesa, Jana z Janduno i Pawła z Wenecji, koncentrując się na odrzuceniu argumentów za istnieniem tylko jednego intelektu możliwościowego i na odpowiedziach na trudności związane z przyjęciem istnienia wielu takich intelektów. Renesansowy franciszkanin podjął tu doskonale znane z historii polemiki dotyczącej mononoizmu zagadnienia, m. in.: relacji między ilością intelektów możliwościowych i ilością oraz sposobem ujmowania umysłowych oraz zmysłowych form poznawczych; zasady jednostkowania dla intelektów możliwościowych, procesu abstrahowania jednej formy poznawczej z drugiej; przekazywania wiedzy przez nauczyciela uczniowi; statusu duszy jako formy substancjalnej ciała, która nadaje gatunkowy byt substancjalny (*esse substantiale specificum*); zależności istnienia przyczyny (*ratio essendi*) bytu złożonego od istnienia tegoż bytu; podziału Arystotelesowskiego tekstu *O duszy* przez Awerroesa; tego, czym jest podmiot poznający; swobodnego działania woli pojedynczego człowieka i w ogóle źródła działania danego człowieka; odrębności substancjalnej intelektu czynnego i możliwościowego; pojmowania tego samego *intelligibile* przez różnych ludzi w tym samym czasie; zdolności połączenia władzy imaginatywnej zwierzęcia z intelektem; zależności władzy intelektualnej od imaginatywnej; równoczesnej obecności sprzecznych sądów w jednym intelekcie. Jeśli chodzi o Pawła z Wenecji, według Nogaroli przyjął on pogląd, że jedna dusza intelektualna kształtuje (*informat*) wiele ciał, co autor *O nieśmiertelności duszy* uznał za niezgodne z Arystotelesem.

Dalej skoncentrowałam się też na wykładzie Nogaroli dotyczącym rozumienia definicji duszy podanych przez Arystotelesa. Renesansowy autor wskazał u Stagiryty materialną („dusza jest aktem ciała”) i formalną („dusza jest właśnie tym, dzięki czemu przede wszystkim żyjemy, spostrzegamy i myślimy”) wersję, zaznaczając, że żadna z nich nie jest ważniejsza od drugiej i że – wbrew Komentatorowi oraz jego zwolennikom – nazywanie przez Stagirytę duszy formą i doskonałością nie jest ekwiwokacją. Zdaniem Nogaroli z żadnej z podanych definicji nie została wykluczona dusza rozumna i w związku z tym w ujęciu Arystotelesa ludzka dusza nie może być „czynnikiem działającym dostosowanym do ciała” (*intrinsicum operans appropriatum corpori*), jak widział to Jan z Janduno (samo pojęcie pochodzi do Sigera z

Brabancji, ale Nogarola niemal *verbatim* cytuje *Super libros de anima* Jana z Janduno). Co więcej, renesansowy filozof wyraził zdanie, że za jego interpretacją przemawia fragment z *De anima* (412b4-5): „jeśli mamy podać jakąś definicję wspólną wszystkim rodzajom duszy, powiedzmy: jest to pierwszy akt ciała naturalnego organicznego” (tłum. P. Siwek). Według Nogaroli pokazuje to, że na wyższym poziomie ogólności duszę można określić jako „pierwszy akt ciała naturalnego”, nie może ona być więc czymś od ciała zupełnie oddzielonym i dotyczy to także części intelektualnej (jak chciałby tego Awerroes), choć jej działania nie wymagają aktywności konkretnych organów cielesnych.

Jak następnie wykazałam, celem Nogaroli było wykazanie, że zgodnie z filozofią Arystotelesa istnieje wiele jednostkowych dusz ludzkich, które są formami substancjalnymi, kształtującymi, ale nie wrodzonymi, a zatem niezależnymi od materii, którą kształtują. W tekstach Arystotelesa (głównie w *O duszy*) znalazł on zgodność z prawdami wiary chrześcijańskiej dotyczącymi nieśmiertelności człowieka. Takie podejście wymagało odpowiedniego doboru fragmentów dzieł Stagiryty, ich odczytania na korzyść powyższej tezy, a także odparcia zarzutów, związanych głównie z konkurencyjną interpretacją autorstwa Awerroesa. Zaznaczyłam, że część *Ad quaestionem* tego traktatu jest swoistym podsumowaniem dotychczasowych, szczegółowych analiz treści (głównie *De anima*, a także obejmuje różne klasyfikacje ujmujące duszę intelektualną na tle innych form oraz różnych bytów, jak również zawiera rozmaite teorie dotyczące pochodzenia duszy intelektualnej i natury dusz niższych.

W rozdziale III przedstawiłam rozważania dotyczące *O nieśmiertelności duszy* Agostino Datiego, piętnastowiecznego humanisty ze Sieny, ucznia Francesco Filelfa, autora niezwykle popularnego podręcznika do retoryki *Elegantiole*, jak również dzieł historycznych, filozoficznych, religijno-moralnych, oratorskich oraz obejmujących zagadnienia gramatyki łacińskiej, etc. Analizowany tekst to ostatnie dzieło Datiego, niedokończone z powodu śmierci autora. Jak stwierdziłam, badacze na ogół uważali ten utwór za nieoryginalny i głównie retoryczny, a także słaby pod względem kompozycyjnym, stąd nigdy nie poddano go bardziej szczegółowym badaniom (krótko pisali o nim: J. P. Niceron, E. Garin, G. Di Napoli). Zwróciłam wagę, że *O nieśmiertelności duszy* rzeczywiście nie jest oryginalne, jeśli ktoś chciałby znaleźć w tym dziele własną koncepcję duszy Datiego; niemniej autor w różnych miejscach, w tym we wstępie, przedstawił swoje opinie i wnioski, a co więcej, tekst ten cechuje istotny aspekt: trudno znaleźć w całej historii problematyki nieśmiertelności takie zestawienie doksograficzne. To pierwsze tego typu ujęcie tematu. Wartość retoryczna dzieła jest

bezdyskusyjna i – co więcej – retoryka ma tu związek z filozofią. Jeśli chodzi zaś zawartość, z jednej strony to wystarczająco długi tekst, co pozwala na jego ocenę pod różnym kątem; z drugiej niektóre z dziesięciu ksiąg mają jedynie fragmentaryczną formę, co nie daje pełnego obrazu zamysłu autora. Już jednak sam układ ksiąg świadczy o przemyślanym i ambitnym planie Datiego, by odwołać się do najważniejszych, dotyczących nieśmiertelności tekstów filozoficznych i niefilozoficznych traktatów pisanych na przestrzeni wielu wieków. Stwierdziłam, że to jest główny cel humanisty: dostarczenie dużej liczby argumentów od tych, którzy byli uznawani za wybitnych intelektualistów lub poetów, co miało być szczególnie przekonujące w debacie o nieśmiertelności; przy czym największymi autorytetami pozostały: Biblia i twórcy chrześcijańscy.

Dalej zaprezentowałam treść wstępu: Dati uwypuklił w nim wyjątkowe miejsce istoty ludzkiej w świecie przyrody ze względu na jej stworzenie na obraz boski, a także zdolność do poznania samej siebie, kontemplacji Boga i osiągnięcie wiecznego szczęścia. Wspomniał też o godności człowieka i jego doskonałości na tle innych stworzeń. Motywacją do napisania tego doksograficznego zbioru była właśnie chęć podkreślenia ludzkiej wyjątkowości i uwolnienie od błędów tych, którzy uważali duszę człowieka za śmiertelną. Autor przyznał, że nie czuł się kompetentny do samodzielnego opracowania zapowiadzanego tematu, dlatego zreferował poglądy innych.

Następnie omówiłam strukturę tekstu, na którą składają się zarówno rozdziały dotyczące konkretnych filozofów, jak i te zawierające historię koncepcji duszy, świadectwa poetów, czy stanowiska różnych autorów klasycznych. Do niektórych z nich autor zdążył napisać jedynie wstęp. Wskazałam, że w pierwszym rozdziale humanista przedstawił trzy poglądy na pochodzenie duszy: zgodnie z jednym istniała ona od zawsze, według drugiego powstała z czegoś innego, wreszcie, zgodnie z trzecim – bronionym przez autora – powstała z niczego. Moim zdaniem Dati wykazał się tu dobrą znajomością starożytnej filozofii, przy czym najprawdopodobniej korzystał ze źródeł pośrednich – z doksograficznych fragmentów Arystotelesa i pism Cyncerona.

W kolejnych partiach tej części monografii skoncentrowałam się na wykładzie humanisty dotyczącym poglądów na duszę Alberta Wielkiego. Jak uwidoczniałam, Dati miał rzetelną i bezpośrednią wiedzę o rozważaniach Alberta na temat nieśmiertelności. Streszczał określone argumenty z kilku tekstów średniowiecznego myśliciela, nie przedstawiając własnej oceny ich treści. Wydaje się jednak, że teksty źródłowe studiował samodzielnie, nie opierając się na cudzych relacjach, udowadniając, że nawet jeśli sam nie posiadał zaawansowanych

kompetencji filozoficznych, to umiał korzystać z uznanych filozoficznych autorytetów. Ustaliłam, że Dati nawiązał do wszystkich najważniejszych tekstów Alberta dotyczących omawianego tematu, tj. *De homine*, *De intellectu et intelligibili*, *De natura et origine animae*, *De anima* i *De Animalibus*.

Następny fragment poświęciłam na wyjaśnienie, w jaki sposób Dati odniósł się do Cyncerona. Bez wątplenia wpisał się on w grono renesansowych wielbicieli Arpinaty. Napisał laudację na cześć tego starożytnego filozofa i uważając, że nikt nie potrafi poprawnie mówić po łacinie, jeśli nie naśladuje Cyncerona, pozostał jak najbliżej jego pism zarówno pod względem treści, jak i formy językowej. Wykład Datiego można określić jako zbiór (zmodyfikowanych) fragmentów *Rozmów tuskulańskich* oraz cytatów ze *Snu Scypiona* i *Katona Starszego o starości*.

Na koniec tej części pokazałam, że główny zamysł napisania *O nieśmiertelności* został szczególnie odzwierciedlony w księdze IX (mimo fragmentarycznej formy) i X. Dati ukazał tu swoją erudycję, podając imponujący katalog opinii – głównie bezpośrednich cytatów – filozofów, teologów, poetów i innych autorów istotnych dla poruszanej tematyki. Należą do nich m. in: Platona, Makrobiusza, Salustiusza, Laktancjusza, Senekę, Hermesa Trismegistosa, Lukiana, Stacjusza, Klaudiana Klaudiusza, Wergiliusza, Siliusza Italika, Owidiusza, Juwenala, Apulejusza, Boecjusza i Horacego.

Rozdział IV poświęciłam na dociekania na temat traktatu *O nieśmiertelności duszy* (*De immortalitate animae*) autorstwa Giovanniego Canalego (inne nazwisko: Cocchi, a także Johannes Ferrariensis), piętnastowiecznego franciszkanina związanego z Ferrarą.

Tekst, dedykowany Sigismondowi Pandolfowi Malateście, powstał około 1450 roku. Jego historia jest jednak dość złożona: istnieje druga wersja, znacząco różniąca się od pierwszej i ta pierwsza dostępna jest jedynie w formie rękopisu (Rzym, Biblioteka Casanatense, ms. 103, ff. 2r–159v), a druga – w inkunabule. Późniejsza postać traktatu została zatytułowana *De caelesti vita* i tym razem dedykowana Borso d'Este. Pierwotna forma tekstu składa się z trzech głównych części (poza wstępem skierowanym do Malatesty). W pierwszej części skupiono się na charakterystyce duszy, uwzględniając m.in. popularne stanowiska na jej temat oraz dwanaście definicji. Część druga zawiera zbiór różnorodnych argumentów (rozstrzygnięć filozoficznych, świadectw i przekazów historycznych) przemawiających za nieśmiertelnością duszy, a także wyjaśnienie fałszywości poglądu przeciwnego. Ostatnia część opisuje piekło i cierpienie, jakie tam przeżywają potępione dusze.

Najpierw krótko przedstawiłam treść wstępu, w którym Canali uznał wiedzę o duszy za przewyższającą wszelką inną wiedzę ludzką i w związku z tym oraz wobec wdzięczności za mecenat Malatesty podjął się skomponowania opisywanego dzieła. Następnie wyjaśniłam, że autor wybrał niestandardowy sposób ujęcia tematu: jego traktat to głównie kompilacja tekstów innych twórców, połączenie (niekiedy obszernych) cytatów, z niewielkim własnym uzupełnieniem treściowym łączącym wybrany *passus* z innym. Należy tu jednak podkreślić, że badanie tekstu bardzo utrudniało to, że autor rzadko podawał przytaczane źródło, stąd lektura *O nieśmiertelności* wymagała wyjątkowo skrupulatnej analizy merytorycznej i językowej, by móc zidentyfikować pochodzenie cytowanych rozważań.

Jak wykazały analizy tekstu, w pierwszym rozdziale, przed krótkim zestawieniem koncepcji duszy różnych starożytnych myślicieli, Ferrariensis opisał wybrane poglądy na temat pochodzenia świata, a następnie jego budowy, poczynawszy od elementów nieożywionych, a skończywszy na człowieku. Jak ustaliłam, część ta składa się w dużej mierze z cytatów z *Heksameronu* św. Ambrożego, przeplatanych wstawkami Canaliiego i fragmentami innych autorów, w tym kilku blisko z nim powiązanych chronologicznie. Następnie zidentyfikowałam, że wykład na temat poglądów filozofów na duszę jest w większości fragmentem komentarza do *O duszy* Alberta Wielkiego, a refleksje nad myślą heretycką to przede wszystkim fragmenty *Boskich pouczeń* Laktancjusza i *O państwie bożym* św. Augustyna. Podałam też, że wśród wylistowanych przez Canaliiego definicji duszy znajdują się po jednej: Alfreda z Sareshel, Kasjodora, Nemezjusza z Emesy, Arystotelesa, Seneki, Jana Damasceńskiego, a także jedna z Księgi Rodzaju, jedna z *De cognitione verae vitae* Pseudo-Augustyna i cztery z *De Spiritu et anima* Pseudo-Augustyna. Jak odkryłam, w tej części Ferrariensis inspirował się dziełami Jeana de la Rochelle: *Tractatus de Divisione multiplici potentiarum animae* i *Summa de anima*. Chociaż nie wszystkie definicje zawarte w *De immortalitate* Canaliiego są zgodne z definicjami zawartymi w *Tractatus*, różnice są niewielkie. W tym kontekście zauważyłam, że sam Jean de la Rochelle jest uważany za kompilatora, ponieważ jego aktywność intelektualna polegała przede wszystkim na prezentowaniu wybranych ustaleń innych filozofów. Ferrariensis niewątpliwie naśladował go w swoim podejściu, wybierając poszczególne fragmenty różnych autorów i łącząc je w taki sposób, aby stanowiły odrębne całości dotyczące danego tematu.

Dalej przedstawiłam treść kolejnej części dzieła – poświęconej wyłącznie zagadnieniu nieśmiertelności duszy i wskazałam, że *modus procedendi* nie uległ zmianie: rozdziały składają się z zestawu cytatów o imponującej różnorodności. Canalii podał jedenaście argumentów za nieśmiertelnością, które w przeważającej mierze mają podstawę teologiczną, przy czym w ich

układaniu korzystał z zarówno ze źródeł chrześcijańskich, jak i niechrześcijańskich. Filozoficzne elementy wywodów – ponownie – odpowiadają, przynajmniej częściowo, fragmentom *Summa de anima* La Rochelle’a. Poza tym, Canali wykorzystał tu fragmenty m. in. *Państwa bożego* św. Augustyna, *De natura et origine animae* Alberta Wielkiego, *Rozmów tuskulańskich* i *O powinnościach* Cycerona, *Opus oxoniense* Dunsza Szkota, *Fedona* Platona, *Eneidy* Wergiliusza, *Memorabiliów* Waleriusza Maksymusa, etc.

W dalszym fragmencie wskazałam, że ostatnia część traktatu dotyczy tego, czego dusza doświadcza po oddzieleniu od ciała. Zidentyfikowałam główne źródła, z których Canali czerpał opisy zaświatów oraz filozoficzne i teologiczne elementy analiz dotyczących funkcjonowania duszy bez ciała, są to m. in. *Boskie pouczenia* Laktancjusza, *O Rzeczypospolitej* Cycerona, *Herkules szalony* Seneki, *Metamorfozy* Owidiusza, *Eneida* Wergiliusza, *Fedon* Platona, a także – ponownie, w obszernych *passusach* – *Summa de anima* Jeana de la Rochelle’a.

Rozdziały monografii opatrzyłam licznymi przypisami, które zawierają nie tylko odniesienia lub cytaty z bezpośrednio omawianych tekstów i dzieł w nich wymienionych, ale też bogatymi listami starszej i najnowszej literatury na temat omawianych w tekście głównym koncepcji i pojęć.

Bibliografia zawiera 498 pozycji, w tym sekcja „Rękopisy” obejmuje 30 dzieł, sekcja „Źródła” – 196, natomiast sekcja „Literatura przedmiotu” – 272. Są to teksty w językach: starogreckim, łacińskim, angielskim, niemieckim, francuskim hiszpańskim i polskim.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

W trakcie prowadzonych badań podejmowałam aktywność naukową realizowaną w następujących instytucjach naukowych:

- Październik 2013–wrzesień 2015, wykonywanie projektu naukowego w Zakładzie Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego (we wrześniu 2020 roku Instytut Filozofii UW został przekształcony w Wydział Filozofii UW); wygrany przeze mnie projekt pt. „Czy możemy poznać Boga naprawdę? Epistemologiczne aspekty uzasadnienia nieśmiertelności jednostkowej duszy ludzkiej w *Teologii Platonskiej* Marsilia Ficina” został zrealizowany w ramach konkursu na krajowe staże po uzyskaniu stopnia naukowego doktora FUGA 2 i sfinansowany przez Narodowe Centrum Nauki; opiekunem naukowym projektu była dr

hab., prof. UW Krystyna Krauze-Błachowicz. W ramach stażu wzięłam udział w kilku konferencjach naukowych, w tym w dwóch zagranicznych konferencjach:

- organizowanej przez DAKAM (Eastern Mediterranean Academic Research Center) pt. „History of Philosophy II. PhilHist '15, z referatem „Plato or Aristotle – Who Was the Better Philosopher? Leonardo Bruni’s Considerations as an Exemplary Expression of the Renaissance Interactions between Platonism and Aristotelianism”, Sztambuł, 14–15 maja 2015’;

- organizowanym przez International Plato Society spotkaniu Stowarzyszenia: Midterm Meeting “Platonic Moral Realism” z referatem „The objective character of virtues in Marsilio Ficino’s Platonic Theology, Emory University, Atlanta, 13–15 marca 2015.

Badania prowadzone w ramach opisywanego projektu oraz ich kontynuacja na Uniwersytecie Łódzkim zostały zwieńczone monografią, która stanowi znacznie zmodyfikowaną wersję doktoratu: J. Papiernik, *Czy możemy poznać Boga naprawdę? Marsilio Ficino o duszy ludzkiej*, Łódź 2016 (ISBN wersja papierowa: 978-83-8088-216-4, wersja elektroniczna: 978-83-8088-217-1).

- 15–21 maja 2016, kwerenda biblioteczna i praca nad rękopisami zawierającymi kwestie Richarda Kilvingtona w związku z projektem wygranym w konkursie OPUS 9 finansowanym przez Narodowe centrum Nauki, pt. „W kierunku nowożytnej filozofii przyrody. Średniowieczna Szkoła Oksfordzkich Kalkulatorów, czyli matematyzacja fizyki Arystotelesa.”; kierownikiem projektu była prof. Elżbieta Jung, ja pełniłam funkcję jednego z wykonawców.
- 17–26 września 2018, pobyt w Bibliotece Medicea Laurenziana we Florencji w ramach Kristeller-Popkin Travel Fellowship 2018; w ramach stypendium przeprowadziłam badania nad znajdującymi się we wspomnianej bibliotece XIV-wiecznymi rękopisami zawierającymi traktaty o nieśmiertelności, szczególnie nad traktatem Leonardo Nogaroli *De immortalitate animae*.
- 16 czerwca–6 lipca 2019, pobyt na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Ołomuńcu; podczas tego pobytu pracowałam nad realizacją projektu „Dlaczego humaniści quattrocento musieli bronić jednostkowej nieśmiertelności?” finansowanego wyniku w konkursu OPUS 15 przez Narodowe Centrum Nauki.
- 15–20 września 2019, kwerenda biblioteczna i praca nad rękopisem zawierającym *De immortalitate animae* Antonia degli Agli w Bibliotece Watykańskiej; pobyt realizowany

w związku z projektem “Dlaczego humaniści quattrocento musieli bronić jednostkowej nieśmiertelności?”

- 30 czerwca–21 lipca 2022, pobyt w Galerii IKONY w Żylinie (Słowacja); trzytygodniowa wizyta obejmowała: konsultacje z doktorem Jozefem Matulą (wówczas pracownikiem Galerii IKONY), pracę nad materiałami i pisanie artykułów w związku z projektem “Dlaczego humaniści quattrocento musieli bronić jednostkowej nieśmiertelności?”
- 4–8 czerwca 2023, kwerenda biblioteczna i praca nad starodrukami zawierającymi dzieła Roberto Caracciolo w Bibliotece Uniwersyteckiej w Pawii, pobyt realizowany w związku z projektem “Dlaczego humaniści quattrocento musieli bronić jednostkowej nieśmiertelności?”

5. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Osiągnięcia dydaktyczne

Prowadziłam zajęcia w języku polskim i angielskim dla studentów (studiów I i drugiego stopnia) filozofii i prawa, a także – w ramach wykładu ogólnouczelnianego – innych kierunków oraz programu Erasmus. Prowadziłam następujące zajęcia obligatoryjne i wybierane przez studentów na podstawie autorskich programów:

Historia filozofii starożytnej i średniowiecznej

Translatorium - Marsilio Ficino, „Platonic Theology”

Filozofia (dla studentów prawa)

Essentialism and Constructivism in Feminism (w języku angielskim i wersji po polsku)

Translatorium - Rebecca Buxton, Lisa Whiting, „The Philosopher Queens: The Lives and Legacies of Philosophy's Unsung Women”

Women’s Voice in Philosophy – from Medieval Times to Modernity (w języku angielskim i w wersji po polsku)

Philosophers about women – discussions from antiquity to modernity (w języku angielskim i w wersji po polsku)

Współprowadziłam seminaria licencjackie oraz seminaria magisterskie, jak również wykład ogólnouczelniany: Wiedza i płeć – filozofia, medycyna i historia o kobietach (oraz kobiety w tych dyscyplinach) w XIX i XX wieku.Bb

Byłam promotorem jednej pracy licencjackiej i jednej pracy magisterskiej, zrecenzowałam jedną pracę licencjacką.

26. kwietnia 2023 roku uczestniczyłam w szkoleniu „Zaburzenia psychiczne w kontekście działalności akademickiej” prowadzonym przez dr Joannę Sztobryn-Giercuskiewicz.

Osiągnięcia organizacyjne i popularyzacyjne

- Od kilku lat pełnię funkcję opiekuna wszystkich lat studiów licencjackich.
- Współorganizowałam:
  - colloquium SIEPM (Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale) pt. „What is New in the New Universities? Learning in Central Europe in Later Middle Ages (1348-1500)”, które odbyło się 8–10 września 2011 roku (należałam do komitetu organizacyjnego);
  - międzynarodową konferencję pt. „THE FORGOTTEN GIANTS’ SHOULDERS - IN THE BACKGROUND OF FAMOUS PHILOSOPHICAL IDEAS. Methodological Breaks and Continuations in the Philosophy of Nature”, która odbyła się 6 –10 września 2022 roku w Centrum Filozofii Przyrody UŁ (pełniłam funkcję sekretarza konferencji);
  - międzynarodową konferencję pt. „Stefanowska’s sisters:” How Central/Eastern European women’s access to higher education produced an epistemological shift”, która odbyła się 10–13 grudnia 2023 roku w Centrum Filozofii Przyrody UŁ (pełniłam funkcję kierownika konferencji).
- Współpraca ze Stowarzyszeniem Naukowym Collegium Invisibile przy rekrutacji na rok akademicki 2015/2016.
- 17. maja 2019 wzięłam udział (wraz z doktorem Marcinem Bogusławskim, Wydział Filozoficzno-Historyczny UŁ) w debacie „Humanizm - czym jest i czy potrzebujemy go dzisiaj?”; debata odbyła się w klubie Dzielnica 6, ul. Piotrkowska 102, 90-513 Łódź.
- 6. listopada 2023, wygłosiłam wykład w ramach Uniwersytetu Zawsze Otwartego pt. „O czym wie Sokrates, skoro nic nie wie? Główne wątki myśli sokratejskiej” w ZZSP im. Jana Pawła II w Zgierzu.
- Jestem autorką kilkunastu przekładów i opracowań tekstów popularyzujących zagadnienia filozoficznych opublikowanych w portalu www.senior.pl

6. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

- Otrzymałam nagrody Rektora UŁ:
  - II stopnia za cykl 8 publikacji pt. „Historia problemu nieśmiertelności duszy w Renesansie”, za rok 2017;
  - I stopnia za książkę „Zmiany jakościowe i ich miara w traktacie O sześciu niedorzecznościach” (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego), za rok 2019;
  - za istotny wkład w ewaluację jakości naukowej w UŁ w latach 2017-2021
    - W latach 2015–2017 należałam do Plato International Society.
    - W latach 2016–2020 należałam do La Société Marsile Ficin.
    - Od 2019 roku jest członkiem Centrum Filozofii Przyrody UŁ.
    - Od 2020 roku należę do Renaissance Society of America.
    - Wygrałam projekt „Krótkoterminowe wyjazdy naukowców do Uczelni partnerskich zrzeszonych w sieci UNIC ed. 2023”, w ramach którego we wrześniu 2024 roku odbędę pobyt na Uniwersytecie w Zagrzebiu